

БЪЛГАРСКА ОНОМАСТИКА

„ДОМЪТ НА ЗМЕЯ“ В БЪЛГАРСКАТА ТОПОНИМИЯ

Надежда Данчева

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките

ndancheva@ibl.bas.bg

Резюме. Интересът към темата на това изследване е провокиран от наблюдения върху топоними от българското езиково землище, които свидетелстват за оцелели предхристиянски вярвания на българина. Змеят е „един от основните персонажи в митологичната система на българите“, който постепенно отпада от мирогледа им (Георгиева / Georgieva 2013: 171), но образът му остава в устното народно творчество и в топонимията. Емпиричният материал се основава върху списък с имена, които съдържат в състава си компонент *змей*. Географските названия са ексцерпирани от топонимните изследвания на българските учени и от някои географски речници. Топонимите са подложени на семантична и структурна класификация. Приносът на статията е в това, че поставя във фокус въпроса как археологията среща мита, легендите и фолклора в полето на топонимията.

Ключови думи: археология; митология; митотопоним; змейови къщи; долмени

1. Увод. Обект, цел, задачи, методи на изследване

Продължителният живот на географските имена дава възможност тези лексикални единици да се предават от поколение на поколение, а учените да правят наблюдения върху тях от различни изследователски гледни точки. Като интердисциплинарна наука днес топонимията често се използва като надежден извор за изследвания в областите историческа диалектология, физическа и социално-икономическа география, история, археология и науките за културно-историческото развитие на човека етнология и етнография. Категорично можем да погледнем към топонимията и като източник за митологичните вярвания на българите.

1.1. Обект на внимание са географските названия от българското езиково землище, които съдържат в състава си названието *змей*. Предложеното изследване е базирано на публикуваните монографични трудове по българска топонимия, хидронимия и някои географски справочници. Не са обект на внимание местните имена извън съвременните граници на България. В този материал не са обект на анализ и другите названия, с които се назовава митичното същество змей, напр. *змей*, *аждер*, *аждарка*, *юнак*, *шаркан*, *змейца*, *змейкия* (вж. Стойнев / Stoynev 2006: 136).

1.2. Изследването си поставя за **цел** да се анализират топонимите, които свидетелстват за оцелелите предхристиянски вярвания на българина, свързани с митологичния образ на змея – митично същество, което заема едно от главните места в митологията още от славянското езичество. Топонимията е плодотворно поле за изследване, защото географските имена са възникнали в дълбока древност и представляват хронологически свидетелства за историческите периоди на развитие на човешкото познание за света. След приемането на програмата за събиране и проучване на географските имена в България (1958) учените започват да събират данни на терен. Голяма част от земите, които влизат в бившите околии, са обитавани още от праисторическо време. За това свидетелстват могилите от ранния и късния неолит, от трако-римския период, археологическите находки от късната бронзова епоха и т. н. (вж. например Димитрова-Тодорова / Dimitrova-Todorova 2006: 13 – 22 за историко-поселищната история на Поповско).

1.3. Задача на изследването е да се проследят в съпоставителен план представите за змея в българската топонимия и в българския фолклор и да се направи опит тези представи да се допълнят с данни от археологията. Статията не цели изчерпателност в представянето на проблематиката, а само илюстрира някои идеи за нови методологични стратегии.

1.4. За целите на изследването топонимите са класифицирани по семантичен признак и в зависимост от структурните и словообразователните им особености. За да се допълни представата за митологичното същество змей, която изгражда топонимния материал, успоредно с езиковия анализ

се привежда екстралингвистична информация. Първо, разглеждат се превъплъщенията на змея в българския фолклор, второ, надниква се в полето на археологията, по-конкретно – на мегалитните паметници, т. нар. долмени, наричани от местното население *змейови дупки* или *змейови къщи*¹. Прилага се **интердисциплинарен метод**, който изисква съчетаването на ономастичните данни с информация от сферата на археологията, митологията и етнонауката.

2. Теоретични постановки

Както беше посочено, включеният в изследването емпиричен материал носи сведения за съществуването на митично съзнание, което е характерно за ранната история на човечеството, за до-езиковия стадий на неговото развитие. Тези имена образуват своеобразно ономастично пространство и са т. нар. **митоними**. *Митоним* / *митично име* / *митологично име* е всяко име, което присъства в приказките, митовете, народния епос, преданията и под. Ономастичната терминология разграничава *митотопоними*, *митоантропоними*, *митозооними*, *митофитоними* (Балкански, Цанков / Balkanski, Tsankov 2016: 264). Единиците на митонимната топонимия (подсистема на топонимията) се мотивират именно от митоними² като *змей*, *самодива* или от митоними като *Свети Илия*, *Тодор кон* и т. н. (Балкански, Цанков / Balkanski, Tsankov 2016: 264). Според учените между средата на 19. и началото на 20 в. образът на змея постепенно отпада от мирогледа на българите, но остава в устната народна поезия и проза като съществувало, но изчезнало същество (Георгиева / Georgieva 2013: 171).

Имена като *Змеева дупка*, *Змейова къща*, също *Самодивската пещера*, *Дявола*, *Дяволската дупка*, *Имането*, *Градището* са възникнали чрез означаване на различни поверия и предания и вероятно са свързани с онова, което са чували или виждали нашите предци. Тези имена ни връщат именно към времената, когато хората са започнали да си обясняват природните сили и да назовават обкръжаващия ги свят. Затова митонимите са възникнали по естествен път, образувани са от прехода на апелатив или прилагателно име в местно име, не са възникнали по изкуствен, административен път. Имената с компонент *змей* в българската ономастика са част от ойконимията, спелеонимията, оронимията, хидронимията. В България има само три ойконима, мотивирани от названието *змей*. Това са *Змеево*³, село в община Балчик, област Добрич; *Змѐйово*, село в община Стара Загора, област Стара Загора; *Змеица*, село в Смолянска област, община Доспат (ЕКАТТЕ / ЕКАТТЕ). Пример за хидроним е *Змеица* – название на езеро край Черно море (БВ / BV 2012: 504), за спелеоним – *Змѐйова дѹпка*, дълбока пещера с подземна река (Ковачев / Kovachev 2009: 218). Голяма част от записаните географски имена са микротопоними. Микротопонимията е онзи дял, в който са запазени имена на малки обекти, които са известни на неголям кръг от хора и имат ограничена сфера на употреба (Чолева-Димитрова / Choleva-Dimitrova 2002: 23; Данчева / Dancheva 2020: 18 – 20). Известни са названия на редица местности като *Змейова могила*, ливади и камениста височина, обрасла с ниска растителност, Чирпанско (Павлова / Pavlova 2005: 229), *Змѐйска дѹпка*, пещера, Новозагорско (Петкова / Petkova 2007: 270), *Змѐя*, кладенец в гора, Дряновско (Ковачев / Kovachev 2008: 219) и много други.

2.1. Образът на змея и връзката топонимия – археология – митология

С. Тейлър пише, че „имената на места са „културни артефакти“, създадени от сложните взаимодействия между човешката мисъл, културата и околната среда“⁴ (преводът е мой, Н. Д.) (Taylor 2016: 70). Археологическите обекти са създадени в процеса на човешката дейност. Запазването им е обусловено от природните дадености и от надеждността на материала, от който са направени. От друга страна, географските имена оцеляват благодарение на продължителната устна комуникация,

¹ В БЕР са посочени значенията на *змей* ‘змия, змей’ и на *змѐйова кѹща* ‘праисторическа гробница, долмен’ (Странджа) (БЕР / BER 2007: 647).

² Митоним е всяко нарицателно име, с което се назовава митологично същество: *самодива*, *жид* и под. (Балкански, Цанков / Balkanski, Tsankov 2016: 264).

³ Екскерпираните имена в изследването са дадени със или без ударение според запис на името в източниците.

⁴ “Place names are ‘cultural artefacts’ produced by complex interactions between mind, culture and environment” (Taylor 2016: 70).

която предоставя възможност да се трансферират знания от колективната памет, както и заради това, че те системно се записват от изследователите на езика (вж. Albris, Vasshus 2023: 15 – 30). Известно е, че сътрудничеството между учени археолози и ономасти има силни традиции⁵, а съвместната дейност между тях би насърчила нови методологични стратегии, които да подпомогнат двете науки. В областта на ономастиката нееднократно е обръщано внимание на факта, че едни от най-старите названия от територията на България са записани върху археологически обекти. Това са каменни надписи, които свидетелстват за това какви са били хората, населявали нашите земи. Разбира се, необходими са специализирани познания за оценка на произхода и тълкуването на всяко име.

На пръв поглед е трудно да свържем пряко археологията (антропогенните факти) с устната традиция, и по-конкретно със запазения в народното творчество образ на *змея*, но на практика съществуват много изследвания, които представят вплитането на митологичните вярвания на хората в тяхната материална култура (вж. изследването за образа на змията и змея върху пафти от Северна България (Чаушев / Chaushev 2014); изследването „Змей – дракон по археологически и етнографски данни“ (Петрунов / Petrunov 2021), също многобройните изображения на змей върху каменни релефи на църкви, например релефи от 19 в. от църквите „Св. Параскева“ в с. Видраре, Софийско, „Свети Димитър“ в Радомир и много други (вж. изображенията в Георгиева / Georgieva 2013).

Изключително важна и актуална предпоставка за сътрудничеството между ономастиката и археологията в съвременния свят е дигитализацията на античните надписи, с които науката разполага. Такива данни от областта на културно-историческото наследство предлага платформата ТЕЛАМОН⁶ – дигитална библиотека на античните гръцки надписи от територията на България (създадени в периода VI в. пр. Хр. – VI в. сл. Хр.). Интерес за изследването, което търси топоними, свързани с образа на змея, предлага онлайн проектът „Балкански мегалити“⁷, който локализира обектите с мегалитните паметници в България и техните имена. Например на сайта може да се локализира долменът в землището на с. Калово, м. *Змеюви къщи*, Бургаска област⁸, и долменът в м. Бакъра, село Евренозово, Бургаска област⁹.

В световен мащаб много автори са се занимавали с проучване на различните теории за мита. В своя труд „Българска народна митология“ И. Георгиева прави обстоен преглед на някои теории за мита, като включва изследванията на поколения учени – Дж. Фрейзър, К. Юнг, К. Леви-Строс, М. Елиаде и др. (Георгиева / Georgieva 2013: 15). Според авторката митологията „е там, където в системата от знания има празнина, а любознанието се опитва да я запълни или с научно откритие, или с фантастично обяснение“ (Георгиева / Georgieva 2013: 9). И тъй като митологията е присъща на родово-племенното общество, според авторката, когато са се споменавали митологични същества като змия, змей, тогава българският народ още не е бил създаден като етническа формация. По това време митологията е била мироглед и образите не са се схващали като фантастични. Образът става символичен (символ на някои природни стихии и социални обекти) чак по-късно в човешката история (Георгиева / Georgieva 2013: 11, 17).

Митология, история и археология се преплитат в монографията „Културно-историческо наследство от култа към сакрализираната змия-змей в земите на тракийските сатри“ на В. Марков (Марков / Markov 2007), в изследването на В. Лозанова-Станчева „Към корените на легендата за Родоския дракон“¹⁰ (Лозанова-Станчева / Lozanova-Stancheva 2023), в статията „Топонимия и митология“ на А. Калоянов (Калоянов / Kaloyanov 2001) и други.

⁵ Например един от основателите на топонимичната дисциплина в Норвегия – Олуф Риг (1833 – 1899), е археолог и историк (Albris, Vasshus 2023: 15).

⁶ <https://telamon.uni-sofia.bg/list/places/> [17.01.2025].

⁷ <https://www.balkanmegoliths.bgjourney.com/Bulgaria/MegInBg.html> [17.01.2025].

⁸ <https://www.balkanmegoliths.bgjourney.com/Bulgaria/Dolmeni/Dstr008BG/Dstr008BG.html> [17.01.2025].

⁹ <https://www.balkanmegoliths.bgjourney.com/Bulgaria/Dolmeni/Dstr-022BG/Dstr-022BG.html> [17.01.2025].

¹⁰ В нашата топонимия не се откриват имена, мотивирани от митонима *дракон*, поне не са известни. В българския език думата *дракон* е със значение ‘баснословен огнен змей’, произхожда от гръцката дума със същото значение (БЕР / BER 2007: 419). В езика и в народната представа често не се прави разлика между *таласъм*, *вампир* и *дракос* ‘змей, приказно чудовище’ (Мичева-Пейчева / Micheva-Peycheva 2013: 58). Значенията на лексемите *дракон*, *демон* и *дракул*, както и тяхното разпространение в Беломорието, в Източните Родопи и в Северна България са проучени подробно от Г. Митринов (Митринов / Mitrinov 2016: 275 – 280).

3. Образът на змея в българския фолклор

В народните поверия змеят е митично, често многоглаво, крилато същество с голямо люспесто тяло. Материали за змея публикуват Димитър Маринов (Маринов / Marinov 2003), Христо Вакарелски (Вакарелски / Vakarelski 1977), Михаил Арнаудов (Арнаудов / Andaudov 1972) и много други изследователи на българското народно творчество. Представата за змея намира отражение в легендите, песните, приказките, гатанките, изкуството, художествената литература и разбира се, в топонимията и антропонимията. Засвидетелствани са лични имена *Змейко* (Врачанско, Търново, Шумен, Варна), *Змейо* (защитно име) ‘да не му вредят змейове и змии’ (Софийско), прякор *Змея*, фамилни имена *Змейков* (Врачанско), *Змеев*, *Змейски* (Илчев / Ilchev 2012: 214). Легендата за змея е в основата на сюжета на първия български балет „Змей и Яна“ (1937), митологично и реално се преплитат в повестта „Змей“ на Антон Страшимиров, съществуват и други литературни произведения, в които откриваме образа на змея. Народните вярвания за змея, запазени до края на 19 в., разкриват връзката му със змията, човека и птицата (Георгиева / Georgieva 2013: 171). Вярва се, че змеят произлиза от змия (смок), която не е видяна от човек в продължение на 100 г. и на която поникват крила. В Западна България се смята, че змеят произлиза от риба (шаран) (Георгиева / Georgieva 2013: 171). Връзката с вярванията за змиите свързва образа на змея с универсални проблеми като този за митическия покровител, образа на душата, космологията и др. (Беновска-Събкова / Benovska-Sabkova 1995: 97).

Образът на змея е разгледан изключително подробно в изследването на М. Беновска-Събкова „Змеят в българския фолклор“ (Беновска-Събкова / Benovska-Sabkova 1995). Авторката проследява превъплъщенията на този персонаж не само в митическите песни, но и в героичния епос, в приказките, легендите, вярванията, обредността. Змеят е представен като противник на халата и ламята, посочена е връзката му със смока, рибата, подземния свят, мъжкото начало, мълнията и огъня, със свети Илия (змеят е помощник на светеца) и т. н. (Беновска-Събкова / Benovska-Sabkova 1995). Превъплъщенията на змея са описани и в сборника с фолклорни текстове „Змей, змеица, ламя и хала“ (2025), в който са събрани текстове от учени от Института по етнография и фолклористика с Етнографски музей към Българската академия на науките (Баева / Baeva 2025).

Ще обобщя, че в българския фолклор змеят има много превъплъщения. Той може да се превърне в човек, в млад, красив, силен момък; може да се движи между хората, без да го разпознаят, и прилича на тях по това, че може да яде, да пие, да се жени и да има потомство. Често змеят се влюбва и отвлича девойки (от хорото, от кладенеца, от нивата), може също да иска откуп, данък.¹¹ Понякога змеят се вижда като светкавица, огнена стрела, светецко кълбо и е в състояние да запали всичко. Змеят би могъл да се яви и като облак, а също може да отклонява облаци и да предизвиква суша, както и да спира водата. В голяма част от легендите обаче змеят е добронамерен към хората и защитава селата от носещите градушки хали и лами.

4. Образът на змея в българската топонимия

Таблица 1. Митотопоними

Еднокомпонентни географски имена митотопоними	Двуконпонентни географски имена митотопоними
Змеево, село, община Балчик, област Добрич. Змейово, село, община Стара Загора, област Стара Загора. Змеица, село в Смолянска област, община Доспат (ЕГРБ / EGRB 2013: 230) (вж. ЕКАТТЕ / ЕКАТТЕ). Дряновско: Змѣйовец, дълбок дол в ниви.	Змеицки дол, местност до Козичино. Там живеели змейове, за които се пее в много еркечки песни (Райчевски / Raychevski 2007: 292). Змейски кладенец, гориста местност, източно от Козичино. Според легенда там излизали змейове да играят хоро. Един змей грабнал мома от хорото и потънал в земята с нея и на това място излязла вода. По-рано там е имало параклис (Райчевски / Raychevski 2007: 292).

¹¹ Повече за антропоморфните белези на змея вж. при Китанова / Kitanova 2020.

Змѣйското 1) стръмнина с ниви; 2) пасище. Змѣя, кладенец в гора. Името се свързва с поверие, че наоколо е живял змей (Ковачев / Kovachev 2008: 218 – 219). Врачанско: Змѣйовец 1) извор, пазен от змей; 2) извор; 3) извор, според преданието там нощем излизал змей; 4) извор, пазен нощно време от змей; 5) извор, свързан с легендата, че змей му пие водата (Николов / Nikolov 1997: 127). Радомирско: Змѣйовец, рид с дъбова гора, западно от с. Ракиловци. Полупланинско селище, разкрито е антично селище. В местността Равнище е разкрито антично селище. В местността Чуките се намират две антични надгробни могили (вж. Чолева-Димитрова / Choleva-Dimitrova 2009: 49, 225). Берковско: Змѣевец, пропаст. Името се свързва с предание за змей, който се явявал там (Михайлова 1986: 32). Михайловградско: Змѣевица, ниви (Михайлова / Mihaylova 1984: 39). Брезнишно: Змѣйовец, Змийовец, извор с поточе. Името е запазило поверие за змей, пазител на извора. Змѣйн, склон с дупки¹². Името се свързва с поверие, че пещерите са обитавани от змей (Велев / Velev 2009: 257). Змеенъц, извор, югозападно от Трън (БВ / BV 2012: 540). Зменца, езеро край Черно море, северно от Кюстенджа (БВ / BV 2012: 540). Змѣйовец, извор при Павлоче, близо до Враца; Змѣйовец, изворче, западно от Ракиловци, близо до Радомир; Змѣйовец при Згориград, Врачанско; при Розовец, Пловдивско; при Темниско, Великотърновско; Змѣйовец при Калиманци, Мелнишко (БВ / BV 2012: 540). Змѣовец при Джамбузовци, Ихтиманско (БВ / BV 2012: 540). Змѣйовец при Свети Спас, Пловдивско (БВ / BV 2012: 540). Змѣевец при Слатина, Ловешко (БВ / BV 2012: 540).	Змѣйско кале, височина, североизточно от Руен, където има тракийско укрепление от IV – III в. пр. Хр. (Райчевски / Raychevski 2007: 293). Змѣйовски проход, проход в средната част на Сърнена гора при с. Змѣйово (ЕГРБ / EGRB 2013: 230). Грудовско: Змѣйовите къщи, тракийски долмени, близо до с. Голямо Букново, в гориста местност в Странджа (Бечева / Becheva 1998: 110). Дряновско: Змѣйова дупка, дълбока пещера с подземна река. Поверие, че е обитавана от змей (Ковачев / Kovachev 2008: 218). Тополовградско: Змѣйова къщичка, домлен в нива. Селото е разположено в малка котловина до р. Тунджа. В землището се намират следи от средновековно селище (Лалчев / Lalchev 2010: 138). Панагюрско: Змѣов кладенец (Заимов / Zaimov 1977: 106). Врачанско: Змѣешка падина, пасище под извора <i>Змѣйовец</i>. Змѣйова дупка (<i>Змеюва дупка</i>), пещера с чудновати скални образувания във Врачанската планина, северозападно от Леденика (ЕГРБ / EGRB 2013: 230). Змѣйов камик, скала пред пещерата <i>Змѣйова дупка</i> (Николов / Nikolov 1997: 127). Змѣовско лице, гора, западно от Горна Бела речка (Михайлова / Mihaylova 1984: 33). Чирпанско: Змѣйова могила, ливади и камениста височина, обрасла с ниска растителност (Павлова / Pavlova 2005: 229). Луковитско: Змѣйкин пътѝк, пустеещо място. Според преданието вечер излизали змеици. Първата част на названието е прилагателно име от изчезнало съществително в говора <i>змѣйка</i> ‘змеица’ (Иванова / Ivanova 2009: 243). Новозагорско: Змѣево коляно, гора, източно от Кортен. Селото е обитавано от дълбока древност. В района на селото има две праисторически могили: <i>Паничка</i> разкрива културни пластове от неолита и бронза, спомената е от братя Шкорпил, и <i>Мусовица</i> – с останки от каменно-медната и бронзовата епоха. Има следи от антични селища, светилище на гръцка богиня и т. н. Езиковите данни също говорят за старинни елементи.
--	---

¹² Често в топонимията нарицателното *дупка* е онимизирано в значение ‘пещера’ (вж. Данчева / Dancheva 2020: 105).

	Змѐйова (Змеѐва) дупка 1) храсталак, леговище на змии; 2) гора, според местните жители на мястото е имало змеево леговище и пещера с изход към отсрещния връх <i>Припека</i>. Смята се, че поселението съществува от дълбока древност. Има следи от праисторическо селище, на километър от селото са открити 4 надгробни могили, наблизо има и останки от средновековна крепост. Змѐйска дупка, пещера, западно от с. Баня, там живял змей. Има следи от антични селища, от стара крепост, бронзови кръстове, основи на стара църква (Петкова / Petkova 2007: 80, 270). Змееви дупки, пещера в землището на с. Змѐйово, община Стара Загора. Змеева дупка, пещера в Стара планина, близо до Трявна. Според местни легенди тя е обитавана от змей, който пробуждал градоносните облаци. Местното население смятало змея за свой покровител и го хранило с мляко. Днес входът на пещерата е зазидан с решетка (https://pochivka.bg/zmeeva-dupka-peshtera-e1468). Змееви дупки, пещера в местността <i>Сините камъни</i> (Сливенска планина), защитена природна забележителност (ЕГРБ / EGRB 2013: 230). Змеев вир (<i>Синият вир</i>, <i>Чъртовец</i>), водопад при Медвен, югоизточно от Котел (БВ/ BV 2012: 540). Змеен кладенец, северно от с. Салаш, западно от гр. Белоградчик (БВ / BV 2012: 540).
--	--

Данните от изследвания материал са в подкрепа на тезата, че змеят обитава следните места:

Според топонимията основните **топоси**, в названието на които е залегнала легенда за змей, са: скали и височини (**дупка, камък, скала, могила, лице**¹³); води (**кладенец, дол, вир, река**); равни места (**гора, гумно** ‘равно място, където се вършее’). Някои имена са метафорични, като метафората¹⁴ е основана на сходство по форма: **коляно, огнище, къщичка**.

Според фолклорните представи змеят отново обитава **гори, планини, пещери, дупки и пукнатини в скали**, често владее водоеми като **реки, езера, кладенци и вировете**.

Както стана дума, със словосъчетанието **змѐйова къща** се означава „праисторическа гробница, долмен“ (Странджа). Произходът на думата *змей* е от стб. *змзи, змини* ‘змия, змей’, от праслав. **zmbjъ* (БЕР / BER 2007: 647). Остарялото значение на *змей* е *змия* (РБЕ / RBE 1987: 961).

По състав митотопонимите, в които е залегнала представата за змея, са както двукомпонентни, така и едноконтонентни. Семантичната мотивация на тези оними е различна: повечето са имена по легенди и предания, някои от двукомпонентните са отантропонимни топоними, т.е. по лични, по родови имена или прякори, други са трансонимни, т.е. по имена на други географски обекти.

¹³ Съществителното име има диалектно значение ‘височина с южно или югоизточно изложение’ (БЕР / BER 1986: 439).

¹⁴ Според концептуалната теория на метафората, метафората по своята същност не е езиково явление, а принадлежи на понятийната (концептуалната) система на мисленето. Географските термини, образувани от названия на частите на тялото на човека, към които принадлежат българското *лице*, също *коляно*, са антропоморфни метафори (персонификации), вид концептуални метафори (вж. Михайлова / Mihaylova 2017: 48).

Наставките, с които са образувани географските названия, най-често са *-ов-ец*, *-ев-ец*, *-ица*, *-ово*, *-ево*, *-ско*, срещат се и наставките *-ин*, *-ян*, някои имена са образувани с помощта на *-йъ*. Колко са старинни тези митотопоними, не може да се твърди с точност. Известно е предположението, че наставките *-ец*, *-овец* са станали продуктивни за образуване на местни имена в българския език не по-късно от 6. – 7. век, също така има документиран източник, че тогава топонимната наставка *-ица* (*-овица*, *-ница*) е била извънредно жизнена в българския език (Дуриданов / Duridanov 1952: 123). Наставките *-ец* (*-ъць*) и *-ица* и техните разширения имат субстантивизираща функция в езика (Дуриданов / Duridanov 1952: 121; Заимов / Zaimov 1959: 74). Топонимната наставка *-ец* поначало се прибавя към прилагателни имена, но основата може да бъде и съществително име. Следователно и двете наставки: 1) субстантивизират прилагателното и 2) придават притежателност на името, така че **гора**, наречена *Змеевец*, означава ‘гората на змея’. Общославянската топонимна наставка *-ово* и нейното палатално съответствие *-ево* образуват имена, които вероятно са от първоначално словосъчетание с втори член съществително име от среден род (*село*, *селище*, *градище* и др.). С времето определителното прилагателно е поело самостоятелна служба на местно име. Наставката изразява особеност на назования обект (напр. *Габрово*), продуктивна е в най-ранния етап от развитието на българския език (Дуриданов / Duridanov 1952: 125). Такива са селищните имена *Змейово* и *Змеево*. Наставката *-ян* не е много продуктивна в езика, образува имена с основа прилагателни и съществителни с увеличителен характер, вж. местно име *Змеян*, склон с пещери (Велев / Velev 2009: 257).

5. Заключение

В процеса на изследването се затвърждава наблюдението, че често имената, свързани с легенди за змееве, се намират в землището на много стари селища. Такива са местните имена *Змейовец*, *Радомирско*, *Змеево коляно*, *Змейско огнище*, *Новозагорско*, и редица други. Както беше споменато, долмените в Странджа са наречени от местните жители *змейови дупки* или *змейови къщи*, тъй като според легендите били обитавани от змееве. От изследванията на Л. Цонев, Институт по физика на твърдото тяло „Акад. Г. Наджаков“ при Българската академия на науките (Цонев / Tsonev 2009), разбираме повече за базовите мегалитни обекти. Те са два основни вида – менхири и долмени. Мегалитът задължително е изработен от хората, а не е природен обект. В архитектурно отношение долмените са опит да се обособи една покрита пространствена клетка – тип маса, тип камера, тип цилиндър. От значение за изследването са бележките за датировката на долмените. Официалната датировка на тракийските долмени, основана на намерени погребения, е XII – VII в. пр. Хр. Смята се, че от 6 в. пр. Хр. населението по нашите земи е престанало да ползва мегалитната техника при строеж на храмове и гробници (долмени) и е възприело т. нар. микролитна техника – зидане от малки дялани камъни, квадрати или печени тухли. Този вид паметници престават да се строят някъде към III в. сл. Хр., когато след римското нашествие в Тракия и последвалото покръстване на населението масово започват да се изграждат християнски храмове, чиято ориентация е канонически унифицирана в източна посока (Цонев / Tsonev 2009).¹⁵

Известно е, че като долитературно общество траките не са оставили собствени писмени документи, че историческата реконструкция се основава на достигналите до нас гръцки и римски автори, а единствените тракийски документи са архитектурните свидетелства. Интерес за следващи изследвания по темата имат данните, до които достигат археолозите, а именно, че основни тополи на тракийските култови места са върхове, възвишения, места край скали, край водни източници и в пещери (вж. Цветкова / Tsvetkova 2016).

Настоящото изследване достига до извода, че топонимите потвърждават фолклорните представи за митологичния образ на змея. Изследването не изчерпва темата за това каква информация могат да ни дадат митотопонимите с компонент *змей*. Перспективата на следващи подобни изследвания е да се приложи интердисциплинарен научен подход, който да потърси нови методологични стратегии и нови теоретични постановки, които да подпомогнат различните науки.

¹⁵ Вж. статиите в ГАЕФО 2012; Байраков / Bayrakov 2016; Радойнова / Radoynova 2017, в които е разгледана темата за „сакралната география“.

Извори / Sources

- БВ 2012: Заимов, Й. *Български водопис. Географско описание, строеж и произход на имената*. Т. 1. Велико Търново: Фабер. (BV 2012: Zaimov, Y. *Balgarski vodopis. Geografsko opisanie, stroezh i proizvod na imenata*. T. 1. Veliko Tarnovo: Faber.)
- Бечева 1988: Бечева, Н. *Местните имена в Грудовско (Средецко)*. София. (Becheva 1988: Becheva, N. *Mestnite imena v Grudovsko (Sredetsko)*. Sofia.)
- Велев 2009: Велев, В. *Местните имена в Брезнишко*. Велико Търново: Фабер. (Velev 2009: Velev, V. *Mestnite imena v Breznishko*. Veliko Tarnovo: Faber.)
- ЕГРБ 2013: Кираджиев, Св. *Енциклопедичен географски речник на България*. София: Изток-Запад. (EGRB 2013: Kiradzhiev, Sv. *Entsiklopedichen geografski rechnik na Bulgaria*. Sofia: Iztok-Zapad.)
- Заимов 1977: Заимов, Й. *Местните имена в Панагюрско*. София: Издателство на БАН. (Zaimov 1977: Zaimov, Y. *Mestnite imena v Panagyursko*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- Иванова 2009: Иванова, Н. *Местните имена в Луковитско*. Велико Търново: Фабер. (Ivanova 2009: Ivanova, N. *Mestnite imena v Lukovitsko*. Veliko Tarnovo: Faber.)
- Ковачев 2008: Ковачев, Н. *Местните имена в Дряновско*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. (Kovachev 2008: Kovachev, N. *Mestnite imena v Dryanovsko*. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.)
- Лалчев 2010: Лалчев, Д. *Местните имена в Тополовградско*. Велико Търново: Фабер. (Lalchev 2010: Lalchev, D. *Mestnite imena v Topolovgradsko*. Veliko Tarnovo: Faber.)
- Михайлова 1984: Михайлова, Д. *Местните имена в Михайловградско*. София: Издателство на БАН. (Mihaylova 1984: Mihaylova, D. *Mestnite imena v Mihaylovgradsko*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- Михайлова 1986: Михайлова, Д. *Местните имена в Берковско*. София: Издателство на БАН. (Mihaylova 1986: Mihaylova, D. *Mestnite imena v Berkovsko*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- Николов 1997: Николов, Б. *Топонимията на Врачанска околия*. София: Алиса. (Nikolov 1997: Nikolov, B. *Toponimiyata na Vrachanska okoliya*. Sofia: Alisa.)
- Павлова 2005: Павлова, Н. *Топонимията на Чирпанско*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Pavlova 2005: Pavlova, N. *Toponimiyata na Chirpansko*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.)
- Петкова 2007: Петкова, Ю. *Топонимията на Новозагорска околия*. София: Темто. (Petkova 2007: Petkova, Yu. *Toponimiyata na Novozagorska okolia*. Sofia: Temto.)
- Райчевски 2007: Райчевски, Ст. *Крайбрежна Стара планина. Топоними и хидроними*. София: Национален музей на българската книга и полиграфия. (Raychevski 2007: Raychevski, St. *Kraybrezhna Stara planina. Toponimi i hidronimi*. Sofia: Natsionalen muzey na balgarskata kniga i poligrafiya.)
- Чолева-Димитрова 2009: Чолева-Димитрова, А. *Местните имена в Радомирско*. София: Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“, БАН. (Choleva-Dimitrova 2009: Choleva-Dimitrova, A. *Mestnite imena v Radomirsko*. Sofia: Institut za balgarski ezik „Prof. L. Andreychin“, BAN.)
- ЕКАТТЕ: Единен класификатор на административно-териториалните и териториалните единици <<https://www.ekatte.com/>> [17.01.2025] (ЕКАТТЕ: Edinen klasifikator na administrativno-teritorialnate i teritorialnate edinitsi <<https://www.ekatte.com/>> [17.01.2025])

Цитирана литература / References

- Арnaudов 1972: Арnaudов, М. *Студии върху българските обреди и легенди*. Т. 2. София: Издателство на БАН, с. 209 – 277. (Arnaudov 1972: Arnaudov, M. *Studii varhu balgarskite obredi i legendi*. T. 2. Sofia: Izdatelstvo na BAN, pp. 209 – 277.)
- Баева 2025: Баева, В. (отг. ред.). *Змей. Змеица. Ламя и хала*. София: Изток-Запад. (Baeva 2025: Baeva, V. (ed.). *Zmey. Zmeitsa. Lamya i hala*. Sofia: Iztok-Zapad.)
- Балкански, Цанков 2016: Балкански, Т., К. Цанков. *Енциклопедия на българската ономастика*. 2. разш. и доп. изд. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. (Balkanski, Tsankov 2016: Balkanski, T., K. Tsankov. *Entsiklopediya na balgarskata onomastika*. 2. razsh. i dop. izd. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.)
- Беновска-Събкова 1995: Беновска-Събкова, М. *Змеят в българския фолклор*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. (Benovska-Sabkova 1995: Benovska-Sabkova, M. *Zmeyat v balgarskiya folklor*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.)
- Байраков 2015: Байраков, Д. *Планински светилища в Южна Тракия*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. София. (Bayrakov 2015: Bayrakov, D. *Planinski svetilishta v Yuzhna Trakiya*. Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelната i nauchna stepen „doktor“. Sofia.)

- БЕР 2007: *Български етимологичен речник*. Т. 1. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. (BER 2007: *Balgarski etimologichen rechnik*. T. 1. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.)
- БЕР 1986: *Български етимологичен речник*. Т. 3. София: Издателство на БАН. (BER 1986: *Balgarski etimologichen rechnik*. T. 3. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- Вакарелски: 1977: Вакарелски, Хр. *Етнография на България*. София: Наука и изкуство. (Vakarelski: 1977: Vakarelski, Hr. *Etnografiya na Bulgaria*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- ГAEFO 2012: *Годишник на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“*. Т. 10. *Етнос и сакрална география: в чест на 30-годишната творческа дейност на Константин Рангочев и Росен Р. Малчев*. София: Род. <https://www.ongal.net/editions/etnos_sakr_geo/1Annual10_contents.pdf> [17.01.2025] (GAEFO 2012: *Godishnik na Asotsiatsiya za antropologiya, etnologiya i folkloristika „Ongal“*. T. 10. *Etnos i sakralna geografiya: v chest na 30-godishnata tvorcheska deynost na Konstantin Rangochev i Rosen R. Malchev*. Sofia: Rod. <https://www.ongal.net/editions/etnos_sakr_geo/1Annual10_contents.pdf> [17.01.2025])
- Георгиева 1993: Георгиева, Ив. *Българска народна митология*. София: Наука и изкуство. (Georgieva 1993: Georgieva, Iv. *Balgarska narodna mitologiya*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Данчева 2020: Данчева, Н. *Орографската лексика в българската микротопонимия от Западна България*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов. (Dancheva 2020: Dancheva, N. *Orografskata leksika v balgarskata mikrotoponimiya ot Zapadna Bulgaria*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.)
- Димитрова-Тодорова 2006: Димитрова-Тодорова, Л. *Местните имена в Поповско*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. (Dimitrova-Todorova 2006: Dimitrova-Todorova, L. *Mestnite imena v Popovsko*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.)
- Илчев 2012: Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите*. София: Изток-Запад. (Ilchev 2012: Ilchev, St. *Rechnik na lichnite i familnite imena u balgarite*. Sofia: Iztok-Zapad.)
- Калоянов 2001: Калоянов, А. Топонимия и митология. – В: Буров, Ст., Ж. Колева-Златева, Л. Селимски (ред.). *Състояние и проблеми на българската ономастика*. Т. 6, № 1. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 132 – 144. (Kaloyanov 2001: Kaloyanov, A. Toponimiya i mitologiya. – In: Burrov, St., Zh. Koleva-Zlateva, L. Selimski (Eds.). *Sastoyanie i problemi na balgarskata onomastika*. T. 6, № 1. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, pp. 132 – 144.)
- Китанова 2020: Китанова, М. Антропоморфизмът в българската народна зоология (по материали от традиционната българска култура и език). – *Български език*, № 1, с. 9 – 21. (Kitanova, M. Antropomorfizmat v balgarskata narodna zoologiya (po materiali ot traditsionnata balgarska kultura i ezik). – *Balgarski ezik*, № 1, pp. 9 – 21.)
- Лозанова-Станчева 2023: Лозанова-Станчева, В. Към корените на легендата за Родоския дракон. – В: Лозанова-Станчева, В., В. Фол (ред.). *Mirabilia: времена, пространства, митове*. София: Институт по балканистика с център по тракология при БАН, с. 148 – 162. (Lozanova-Stancheva 2023: Lozanova-Stancheva, V. Kam korenite na legendata za Rodoskia drakon. – In: Lozanova-Stancheva, V., V. Fol (Eds.). *Mirabilia: vremena, prostranstva, mitove*. Sofia: Institut po balkanistika s tsentar po trakologiya pri BAN, pp. 148 – 162.)
- Маринов 2003: Маринов, Д. *Народна вяра*. Избрани произведения в 5 тома. Т. 1, част 1. София: Изток-Запад. (Marinov 2003: Marinov, D. *Narodna vyara*. Izbrani proizvedeniya v 5 toma. T. 1, chast 1. Sofia: Iztok-Zapad.)
- Марков 2007: Марков, В. *Културно-историческо наследство от култа към сакрализираната змия-змей в земите на тракийските сатри*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. (Markov 2009: Markov, V. *Kulturno-istoricheskoto nasledstvo ot kulta kam sakraliziranata zmiya-zmey v zemite na trakiyskite satri*. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“.)
- Мичева-Пейчева 2013: Мичева-Пейчева, К. *Сблъсъкът на чистотата и нечистотата в българската култура и език*. София: Валентин Траянов (Micheva-Peycheva 2013: Micheva-Peycheva, K. *Sblasakat na chistotata i nechistotata v balgarskata kultura i ezik*. Sofia: Valentin Trayanov.)
- Митринов 2016: Митринов, Г. Семантично разнообразие в употребата на демононим дракус в родопските говори. – В: Лозанова-Станчева, В., В. Фол (ред.). *Studia Balkanica 31. Mirabilia: Чудеса и чудовища*. София: Институт по балканистика с център по тракология при БАН, с. 275 – 280. (Mitrinov 2016: Mitrinov, G. Semantichno raznoobrazie v upotrebatata na demononim drakus v rodopskite govori. – In: Lozanova-Stancheva, V., V. Fol (Eds.). *Studia Balkanica 31. Mirabilia: Chudesa i chudovishta*. Sofia: Institut po balkanistika s tsentar po trakologia pri BAN, pp. 275 – 280.)
- Михайлова 2017: Михайлова, Б. Метафорични народни географски термини, които произлизат от названията на лицето в българския и в румънския език. – *Балканите – език, история, култура*, т. 5, с. 146 – 153. <<http://journals.uni-vt.bg/balkans/bul/vol5/iss1/>> [17.01.2025] (Mihaylova 2017: Mihaylova, B. Metaforichni narodni geografski termini, koito proizlizat ot nazvaniyata na litseto v balgarskiya i v rumanskiya ezik. – *Balkanite – ezik, istoria, kultura*, t. 5, pp. 146 – 153. <<http://journals.uni-vt.bg/balkans/bul/vol5/iss1/>> [17.01.2025])

- Петрунов 2021: Петрунов, Ф. Змей – дракон по археологически и етнографски данни. – В: *Годишник на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“*. Т. 19. *Пренасянето на сакралност*. София: Род, с. 455 – 463. (Petrunov 2021: Petrunov, F. Zmey – drakon po arheologicheski i etnografski dannii. – In: *Godishnik na Asotsiatsia za antropologia, etnologia i folkloristika “Ongal”*. T. 19. *Prenasyaneto na sakralnost*. Sofia: Rod, pp. 455 – 463.)
- Радойнова 2017: Радойнова, Д. Сакралните околоселищни топоси в Средна Странджа – реални и виртуални балкански срещи. – *Балканите – език, история, култура*, т. 5, с. 191 – 200. <<https://journals.uni-vt.bg/balkans/bul/vol5/iss1/13>> [17.01.2025] (Radoynova 2017: Radoynova, D. Sakralnite okoloselishtni toposi v Sredna Strandzha – realni i virtualni balkanski sreshti. – *Balkanite – ezik, istoria, kultura*, t. 5, pp. 191 – 200. <<https://journals.uni-vt.bg/balkans/bul/vol5/iss1/13>> [17.01.2025])
- РБЕ 1987: *Речник на българския език*. Т. 5. София: Издателство на БАН. (RBE 1987: *Rechnik na balgarskiya ezik*. T. 5. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- Стойнев 2006: Стойнев, А. *Българска митология. Енциклопедичен речник*. София: Захарий Стоянов. (Stoynev 2006: Stoynev, A. *Balgarska mitologiya. Entsiklopedichen rechnik*. Sofia: Zahariy Stoyanov.)
- Чаушев 2014: Чаушев, П. Изображения на змия и змей върху пафти от Северна България (от средата на XIX до началото на XX в.). – *Епохи*, т. 22, № 2, с. 133 – 148. (Chaushev 2014: Chaushev, P. Izobrazheniya na zmiya i zmey varhu pafiti ot Severna Bulgaria (ot sredata na XIX do nachaloto na XX v.). – *Epohi*, t. 22, № 2, pp. 133 – 148.)
- Чолева-Димитрова 2002: Чолева-Димитрова, А. *Селищни имена от Югозападна България. Изследване. Речник*. София – Москва: Пенсофт. (Choleva-Dimitrova 2002: Choleva-Dimitrova, A. *Selishtni imena ot Yugozapadna Bulgaria. Izsledvane. Rechnik*. Sofia – Moskva: Pensoft.)
- Цветкова 2016: Цветкова, Ю. Сакрално и профанно в тракийските светилища от I хил. пр. Хр. – В: Делев, П. (съст.). *ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ. Сборник в памет на проф. Димитър Попов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 392 – 420. (Tsvetkova 2016: Tsvetkova, Yu. Sakralno i profanno v trakiyskite svetilishta ot I hil. pr. Hr. – In: Delev, P. (Ed.). *ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ. Sbornik v pamet na prof. Dimitar Popov*. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, pp. 392 – 420.)
- Цонев 2009: Цонев, Л. Мегалитите в България през погледа на един физик. <<https://www.otizvora.com/2009/11/601/megalitite-v-balgariya-prez-pogleda-na/>> [17.01.2025] (Tsonev 2009: Tsonev, L. Megalitite v Bulgaria prez pogleda na edin fizik. <<https://www.otizvora.com/2009/11/601/megalitite-v-balgariya-prez-pogleda-na/>> [17.01.2025])
- Albris, Vasshus 2023: Albris, S., K. Vasshus. Placing place names in Norwegian archaeology. Key themes, challenges and reflections. – In: Albris, S. (Ed.). *Placing Place Names in Norwegian Archaeology. Current Discussions and Future Perspectives*, № 14, UBAS University of Bergen Archaeological Series, pp. 15 – 30.
- Taylor 2016: Taylor, S. Methodologies in Place-Name Research. – In: Carole, H. (Ed.) *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford: Oxford University Press, pp. 69 – 86.
- Платформа ТЕЛАМОН. <<https://telamon.uni-sofia.bg/list/places/>> [17.01.2025] (Platforma TELAMON. <<https://telamon.uni-sofia.bg/list/places/>> [17.01.2025])
- Проект „Балкански мегалити“ <<https://www.balkanmegaliths.bgjourney.com/Bulgaria/MegInBg.html>> [17.01.2025] (Proekt “Balkanski megaliti”. <<https://www.balkanmegaliths.bgjourney.com/Bulgaria/MegInBg.html>> [17.01.2025])

“THE HOME OF THE DRAGON” IN BULGARIAN TOPONYMY

Nadezhda Dancheva

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

ndancheva@ibl.bas.bg

Abstract. The interest in the topic of this study was provoked by observations on the so-called “dragon toponymy” in the Bulgarian lands. The empirical material is based on the list of names that contain the name dragon, “... one of the main characters in the mythological system of the Bulgarians”, which gradually disappears from the worldview of the Bulgarians, but remains in oral folklore and in toponymy (Georgieva 2013: 171). The geographical names are excerpted from the toponymic studies of Bulgarian scholars. The toponyms are subjected to semantic and structural classification. The contribution of the article is that it examines toponyms from the Bulgarian linguistic territory, which testify to the surviving pre-Christian beliefs of the Bulgarians, and focuses on the question of how archaeology meets myth, legends and folklore in the field of toponymy.

Keywords: *archaeology; mythology; mythotoponym; dragon houses; dolmens*

Nadezhda Dancheva
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113, Bulgaria